

ПЕРШІ МУЗИЧНІ НАСТАВНИКИ ЛЕВКА РЕВУЦЬКОГО

Дитинство і юність українського композитора Левка Ревуцького минули в оточенні могутньої стихії народної творчості. В рідному селі Іржавець і пізніше в містечку Прилуки, що на Полтавщині, були започатковані ті глибинні зв'язки з місцевим пісенним фольклором, які не поривалися упродовж усього творчого шляху митця.

Атмосфера та побут батьківської родини визначили напрям естетичних та ідейних поривань юнака, сприяли становленню майбутнього композитора-громадянина. В сім'ї не раз точилися розмови про відвідування у 40-і роки їх рідного села Тарасом Шевченком, напевно, звучали рядки з його поеми „Іржавець“ про походи та доблесть запорожців, і образ Великого Кобзаря був для хлопця живим, близьким і конкретним. У домі Ревуцьких панували музичні зацікавлення. Часто тут збирався хор із членів усієї родини або співав хто-небудь сам, дядько чи старший брат Дмитро. Потім мати сідала до росяля, а батько брав до рук скрипку...

Батько, Микола Ревуцький, закінчив Полтавську духовну семінарію. До програм духовних навчальних закладів входило навчання церковного співу, передбачаючи тим самим музичну освіту професійно-ужиткового характеру, тобто таку, що забезпечувала майбутню діяльність своїх вихованців. Хори духовних семінарій часто співали народних пісень, що їх хлопці-семінаристи привозили з різних сіл. У середині сторіччя у середовищі семінаристів була популярна гітара; грали й на інших інструментах. Микола Гаврилович надав перевагу скрипці.

Мати, Олександра Дмитрівна, як свідчив в автобіографії Левко Миколайович¹, виховувалася у приватному пансіоні в селі Римарівка Гадяцького повіту Полтавської губернії. Про те, що то був за навчальний заклад, дізнаємося з архівних матеріалів. Цей пансіон був відкритий 1853 року „дружиною домашнього вчителя Єлизаветою Блюмель“. Наставниця навчального закладу народилася 1812 року в місті Пензі в родині чиновника невисокого рангу Тархова. Освіту здобула в петербурзькому виховному закладі „у класах для освіти наставниць, і засвоїла ґрунтовні знання мов російської, французької, німецької, арифметики, геометрії, фізики, природознавчої історії, логіки, риторики, педагогіки та дидактики“². У виданому 1834 року

¹ Ревуцький Л. Автобіографічні записки // Радянська музика. — 1939. — № 1. — С. 8.

² Центральний державний історичний архів України в Києві (далі — ЦДА України в Києві), ф. 707, оп. 18, спр. 468, арк. 15.

атестаті Є. Тарховій надавалося звання домашньої учительки з правом викладання названих наук. У 1839—1851 роках вона виховувала дітей у родині поміщика Хорольського повіту, колезького радника І. Капніста. Вчителька „відзначалася лагідністю, зразковою мораллю і способом життя“, а її вихованці, встигаючи добре в навчанні, „задовольняли сподівання батьків“³.

Єлизавета Блюмель, що була одружена з Лаврентієм (Лауренцем) Блюмелем, німцем з походження, почала клопотання про відкриття у Гадяцькому повіті приватного пансіону і зразу ж отримала підтримку з боку повітового голови дворянства. Про це починання він відгукнувся як не тільки про „корисне, а й досить необхідне за браком таких закладів у тамтешньому краї“⁴. Статут пансіону ставив за мету „початкову освіту дівчат на основі правил віри та моралі“. До закладу приймали дітей віком від восьми до одинадцяти років. Передбачалося виховання тридцяти дівчат, але за короткий час їх кількість збільшилася до п'ятдесяти. Навчальні програми передбачали закон Божий, російську, французьку та німецьку мови, початкові основи географії, арифметику, музику, танці та рукоділля. Більшість предметів викладала сама наставниця; закону Божого вчив місцевий священик, рукоділля — запрошена дівчина. Уроки німецької мови та музики давав Лаврентій Блюмель. У нього вчилася гри на роялі пансіонерка Олександра Каневська.

Вчителі музики були з походження здебільшого німцями чи поляками, що було характерним на той час. У своїй педагогічній практиці вони спиралися на розповсюджену методикку, що передбачала набуття необхідних піаністичних навичок, насамперед різні вправи, етюди, гамми. Поряд із таким суто технічним матеріалом педагоги використовували бажаній вихованцями та їхніми батьками репертуар, в основі якого лежала українська народна пісня — різноманітні обробки пісень, варіації, шумки, танці тощо. Часто до учнівських програм вихователі вносили твори вітчизняних композиторів. Так, учні польських учителів знайомилися з творами Ф. Шопена, німці ж привертали увагу до геніїв свого народу. І, напевно, не випадково мати, як згадував Л. Ревуцький, грала твори Бетговена та Шуберта⁵. Олександра Дмитрівна стала першим викладачем сина — навчила основ піанізму, грала з ним народні пісні й танці, знайомила з творами світової класики.

Уроки музики Левкові влітку поряд із матір'ю давала її приятелька Олександра Мельникова. Це була людина цікавої життєвої долі. З раннього дитинства вона зберегла спогади про свого діда по матері Андрія Лук'яновича. Нащадок старовинного козацького роду, з молодих років військовослужбовець, учасник походів 1805—1812 років, потім високий цивільний чиновник, А. Лук'янович після закінчення служби сибірським губернатором вийшов у відставку й оселився у с. Шедієвому на рідній Полтавщині. Його маєток став невдовзі одним із культурних осередків краю. Згадуючи діда, Олександра Миколаївна писала: „Сам того не зауважуючи, він був справжнім меценатом свого часу, чуттям відшукуючи талановитих людей, даючи їм можливість вибитися у світ із темряви невігластва й невідомості. Він цінував поезію, літературу, мистецтво, співчутливо й тепло ставився до талантів, шанував їх у своїх гостях понад чини й титули. Багато перебувало в нього в домі письменників, музикантів, поетів, художників; усі вони подовгу гостювали в дідуся, користуючись його милим товариством

³ ЦДДА України в Києві, оп. 19, спр. 90, арк. 4.

⁴ Там само.— Арк. 7.

⁵ Ревуцький Л. Автобіографічні записки.— С. 9.

та широкою гостинністю"⁶. Гостював в А. Лук'яновича також І. Котляревський. У Шедієвому він зустрічав прототипів „Наталки-Полтавки“, читав свою поему „Енеїда“. „Гостював тут і поет Т. Шевченко, котрий вніс свою частку інтересу у вузький гурток мого діда, якому він залишив навіть на згадку про своє перебування у нього в домі власноручно написаний портрет свій“⁷, — писала О. Мельникова.

Грав у Шедієвому оркестр, співав хор. Музика звучала і в домі батьків О. Мельникової (у Курзькій губернії). Оркестр тут був, за її спогадами, „не такий грандіозний“, як у діда, „але все ж непоганий“ і „перша скрипка відзначалася талантом“⁸. Батько Олександр, син вельможі, таємного радника, давав своїм дітям різнобічну домашню освіту. Гувернантки та запрошені викладачі навчали їх російської, французької, німецької мов, літератури, історії, музики. Про себе Олександра Миколаївна писала: „Я особливо любила музику й малювання, із захопленням займалася ними у вільні години, але слабкістю моєю — пристрастю ранньої молодости (майже 16-річної) — було написання, тобто складання віршів“⁹. Після недовгого заміжжя Олександра Миколаївна залишилася самотньою і присвятила себе вихованню дітей. Майже тридцять років вона служила гувернанткою у різних містах країни, учила дітей грамоти, викладала гру на роялі. Серед її вихованок була майбутня відома художниця Марія Башкирцева; під її керівництвом дівчинка „жартома вивчила перші правила музики“ і невдовзі могла зіграти п'єску „свідомо і по нотах“. За станом здоров'я О. Мельникова деякий час жила у Криму. Тут вона стала активною учасницею благодійних акцій. Про один із таких спектаклів читаємо у спогадах: „Клопоталася за всіх, допомагала переписувати і розучувати ролі, дала свій інструмент, змушувала співаків до репетицій і акомпанувала їм, підбирала куплети, перекладаючи музику з одного тону в інший, нарешті взяла на себе якусь роль, що не сподобалася іншим; так що спектакль вдался завдяки мені, і збір був дуже добрий“¹⁰.

Бажаючи з більшою користю використати свої музичні знання, Олександра Миколаївна вирішила перевірити свої знання та вміння. Вона приїхала до Москви й попросила П. Чайковського, музику якого гаряче любила і часто виконувала, прослухати її гру. Композитор, як пише Олександра Миколаївна, дуже схвально відгукнувся про її виконавство. Цікавилася О. Мельникова живописом, філософією Л. Толстого, була знайома із самим письменником. Після перебування у Москві, Петербурзі, Тифлісі в 90-х роках Олександра Миколаївна переїхала до Полтави. Звідси вона влітку їздила до Іржавця, гостювала в родині Ревуцьких і навчала Левка.

У музикознавчій літературі О. Мельникової було закинено недостатню увагу в заняттях з учнем до „самої музики“, що сталося унаслідок „перенавантаження технічними вправами“¹¹. Допускаємо, що викладачка віддавала в навчанні перевагу розвитку піаністичних навичок над суто музичними завданнями. Але не викликає сумніву той факт, що при педагогічному досвіді багаторічної роботи з дітьми Олександра Миколаївна як людина емоційна, жива, художньо обдарована, як добра піаністка зі своїми глибокими музич-

⁶ Мельникова А. Воспоминания о давно минувшем и недавно бывшем. — М., 1898. — С. 1.

⁷ Там само. — С. 20.

⁸ Там само. — С. 17.

⁹ Там само. — С. 20.

¹⁰ Там само. — С. 129.

¹¹ Кли́н В. Л. Ревуцький — композитор-піаніст. — К., 1972. — С. 8.

ними пристрастями, безперечно, зуміла знайти шлях до серця талановитого учня і вплинула на його музичне та загальнокультурне формування.

Для навчання у гімназії мати привезла хлопця до Прилук. У містечку було на той час дві гімназії — чоловіча, кудя вступив Левко, і жіноча. В обох навчальних закладах існували чудові музичні традиції: учні охоче музикували, любили хоролий спів та гру в оркестрі, влаштовували концерти, літературно-музичні вечори, в яких брали участь як гімназисти, так і їхні вихователі. Наприклад, програма одного із спільних вечорів обох гімназій (початок 90-х років) містила виступ хору під керуванням викладача російської словесности П. Гордієвського. Звучали народні пісні „Ой, Морозе, Морозенку“, „Әй, ухнем“, хор з опери Глінки „Життя за царя“, музика для фортепіано та скрипки, гімназисти читали літературні твори (вірші О. Толстого, уривки з роману „Брати Карамазови“ Ф. Достоевського, оповідання О. Стороженка).

У культурному житті гімназії відчувався вплив діяльності їхніх почесних вихователів: у чоловічій гімназії — Григорія Павловича (до 1888 року), у жіночій — Катерини Василівни (до 1897 року) Галаганів. Вони були високоосвіченими представниками української інтелігенції, справжніми шанувальниками й охоронцями рідної культури. Нащадок старовинного українського роду, вихованець Московського університету, збагачений враженнями від поїздки до Італії, Г. Галаган, не шкодуючи енергії, сил і коштів, усіляко піклувався про розвиток українського мистецтва та освіти. Він збирав фольклор, видавав збірки українських народних пісень, йому ми зобов'язані записом одного з варіантів вертепу. Добрий знавець і шанувальник музики, Г. Галаган багато в чому сприяв прогресивній діяльності Київського відділення Російського музичного товариства, допомагав чернігівським авторам у постановці „Наталки-Полтавки“. Він відкрив своїм коштом жіночу гімназію у Прилуках, ремісничу училище в Дехтярах і, нарешті, блискучий навчальний заклад у Києві — Колегію Павла Галагана. Щирі взаємини склалися між Г. Галаганом і Т. Шевченком. Поет бував у маєтку свого друга в Сокиринцях. Причетною до діяльності Російського музичного товариства в Києві була також К. Галаган; вона сприяла постановці опери М. Лисенка „Різдвяна ніч“, сама добре грала на роялі. Подружжя Галаганів багато в чому допомагало прилуцьким гімназіям, за їхньою жвавою участю творилася культурна атмосфера навчальних закладів.

У час, коли Л. Ревуцький вступив до гімназії, галаганівська ера вже закінчилася, але ще жили традиції недавнього минулого. Навчаючись у гімназії, Левко продовжував навчатися гри на фортепіано в Юлії Лякав, на той час найкращого викладача музики у Прилуках. Із заснуванням 1882 року прилуцької жіночої прогімназії, що пізніше отримала статус гімназії, Ю. Лякав (у дівочстві Беляєва) була начальницею навчального закладу. Вона мала звання домашньої учительки французької мови. Це говорить про те, що освіту Лякав могла здобути в Інституті шляхетних дівчат, приватному пансіоні чи в домашніх умовах і пізніше склала необхідні для одержання аттестату іспити. Так чи інакше, умови сприяли їй у навчанні музики. Юлія Олександрівна давала приватні уроки гри на фортепіано, організовувала музичне життя гімназії і сама брала участь у концертах. Так, на вже згаданому вечорі вона акомпанувала хору. До служби в гімназії Ю. Лякав утримувала у Прилуках приватний пансіон, що заслужив собі добру славу. При призначенні її начальницею виникли певні ускладнення, які стали наслідком того, що її чоловік Андрій Вільгельмович (Альфонс) Лякав, за професією викладач французької мови, не встиг ще прийняти російського під-

данства. На посаду могли обрати іншу особу, і тоді Г. Галаган звернувся до начальника навчальної округи з проханням почекати з остаточним рішенням. Зокрема, він писав: „Загальне бажання місцевих жителів, щоб начальницею прогімназії була призначена п. Лякав (Lacave), яка... має загальну пошану серед населення“¹².

Заняттями з Ю. Лякав закінчився допрофесійний період навчання Левка Ревуцького. Невдовзі на нього чекали зустрічі з Миколою Лисенком і шлях професійного становлення. Спрямували ж юнака на той шлях його перші вчителі. Вони заклали в ньому початки музичних знань та піанізму, привертали його увагу до культурних надбань людства, передавали до його рук естафету з минулих часів. За їх участю Л. Ревуцький, митець наступної епохи, став прямим спадкоємцем культурної та історичної спадщини українського народу.

Кіра ШАМАЄВА

¹² ЦДІА України в Києві, ф. 707, оп. 48, спр. 27, арк. 239.